

KAZAN-KAZAN?: YENİ BAĞIMLILIK DENKLEMİNDE GELİŞEN ÇİN-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİ¹

Funda ÇOBAN²

ÖZET

Çin-Latin Amerika ilişkileri 1970’li yıllardan başlayarak ekonomik, kurumsal ve bölgesel ittifaklar şemsiyesiyle büyümüştür. Gelineen noktada Çin, Latin Amerika’nın en büyük ikinci ekonomik partneri olmuştur. Ne var ki Latin Amerika bölgesinde Çin’in artan etkisi, Çin merkezli yeni bir bağımlılık ilişkisinin gelişmekte olduğu yolunda tespitleri beraberinde getirmiştir. Bu çalışma ise, bu tespitlere kaynaklık eden siyasi ve iktisadi olguları hem tarihsel hem niceliksel verilerle ortaya koyduktan sonra, Latin Amerika-Çin ilişkilerinin güncel durumunu aynı verileri farklı şekillerde yorumlayarak değerlendiren analizleri gündeme getirmekte, böylece iki aktör arasındaki bağlantıların hangi teorik/kavramsal çerçevelerle incelenebileceğine dair bir tartışma yürütmektedir. Bu itibarla çalışmanın birinci bölümünde Çin-Latin Amerika siyasi ilişkileri ekseninde “Güney-Güney Diyalogu” serimlenmekte, ikinci bölümünde 2000’lerden sonra Çin-Latin Amerika ilişkilerinin iktisadi yönleri tartışılmakta, son bölümde de bu iki tablonun literatürde ortaya çıkardığı tartışmalar ele alınmaktadır. Tüm bunlara binaen çalışmanın amacı, tarihsel-sosyolojik az gelişmişlik öyküsü son derece girift olan Latin Amerika’nın bugünkü eğilimlerinin bu öyküyle paralelliklerini tespit etmek, en nihayetinde söz konusu ilişkileri güncel verilerle ortaya koyarak mevcut literatüre katkı sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Latin Amerika, Bağımlılık Teorisi, Merkez-Çevre, Çin, Güney-Güney Diyalogu

WIN-WIN? : DEVELOPING RELATIONS BETWEEN CHINA AND LATIN AMERICA IN THE MATRIX OF NEW-DEPENDENCY

ABSTRACT

Starting from the 1970s, China-Latin America relations have grown under the umbrella of economic, institutional, and regional alliances. Now, China is the second-largest economic partner of Latin America. However, the increasing influence of China on the Latin American region has given birth to new discussions, asserting a China-centered dependency relationship is developing. At this point, the

¹ Çalışma, araştırmacının “Neo-Gramsciyan Hegemonya Analizi Çerçevesinde Çin-Latin Amerika-Karayipler İlişkisi” isimli makalesinde kullanılan siyasi ve iktisadi verileri büyük ölçüde kullanmakta; farklı bir sorunsalı olan o makale içinde ipuçları verilmiş olan problematiği burada derinleştirmektedir. Dolayısıyla iki makale veriler ve kaynakçanın geneli açısından eş güdümlü olarak birbirinden faydalanmaktadır.

² Doç. Dr. İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fundacoban50@gmail.com.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

study firstly brings up the political and economic facts with their historical and quantitative dimensions which are the basis of those debates, then re-discusses some other analyzes regarding Latin American-Chinese current relations by interpreting those data in different ways, thus maintains a debate asking which theoretical/conceptual frameworks can be used to analyze the connections between two actors. By following this problem, the first section of the study presents the “South-South Dialogue” on the axis of China-Latin America political relations. The second part discusses the economic aspects of China-Latin America relations after the 2000s, and the last part discusses different approaches to these facts. In this respect, the aim of the study is to correlate the arguments regarding the current trends of Latin America in connection with its past, which is regarded in terms of underdevelopment and, finally to contribute to the existing literature by revealing the relations in question with the most updated data.

Keywords: Latin America, Dependency Theory, Center- Periphery, China, South-South Dialogue

1. GİRİŞ

Keşfedilişinden itibaren Batılı imparatorlukların ve bunların uzantısı Batılı ulus-devletlerin yüzyıllardır tahakküm ve sömürüsüne maruz kalan Latin Amerika bölgesi, tüm bu geçmişin inşa ettiği ekonomi-politik angajman içinde yeterince kalkınmamış ve bölge insanı yoksulluk sınırında yaşamaya adeta mahkûm edilmenin yanında etnik, kültürel, dini ve toplumsal baskılara maruz kalmıştır. Nitekim 19. yüzyılın sonundan itibaren İspanyol ve Portekiz sömürgecilerden bağımsızlıklarını kazanan her bir münhasır Latin Amerika ülkesinin yazgısı, bu dönem sonrasında da Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bölgeyi kendi arka bahçesi olarak görmesi paralelinde bu “süper güçten” dünyaya salınan iktisadi-siyasi ve askerî sistem tarafından belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle Batı hegemonyasının ABD vasıtasıyla bölgede karşılığını bulan sistemik etkileri, bölgenin içsel dinamiklerinden ortaya çıkan devrimci ulusal mücadeleler hariç, uzun erimli (*long-durée*) Latin Amerika tarihinin *üstbelirleyeni* olmuştur.

Söz konusu sistemik etkilerin, bölgenin azgelişmişlik sarmalından kurtulması açısından ne ifade ettiği ise iki önemli yaklaşım doğurmuştur. Bunlardan ana akım diyebileceğimiz, Dünya Bankası ve IMF gibi önemli finans örgütleri tarafından empoze edilen modernleşmeci kalkınma kuramı, azgelişmişliğin bertarafı için Batı tipi sanayileşmeyi, serbest ticaret ve rekabet ile karşılaştırmalı üstünlüklere dayanan ithalat-ihracat dengesini salık verirken bu ülkelerin Batının geçtiği “aşamalardan”³ geçmemiş olduğu gerçeğini -örneğin Sanayi Devrimi-, bu yollardan geçmek zorunda olmamanın sağlayabileceği avantajlarla düşünerek, gelişmiş ülkelere gelişmemiş ülkelere transfer edilecek maddi

³ Rostow'a göre bu aşamalar: geleneksel ekonomi, bilimsel yöntem ve teknolojilerin uygulanması ile yükselişe geçiş, takip eden sermaye birikimi ve erken sanayileşmenin gerçekleştiği yükseliş, kitlelerin yaşam standardının hala düşük ancak sanayileşmenin ileri olduğu olgunlaşmaya ilerleme ve son olarak yüksek tüketim dönemi (Rostow, 1960, s.179'dan aktaran Ongur ve Yavaşan, 2014, s.271).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

yardım, yabancı yatırım, teknoloji ve bilgi demetinin kalkınmayı sağlayacağını savunmaktadır. İkinci bakış açısı ise Birleşmiş Milletler Latin Amerika Kalkınma Komisyonu'nun başkanlığını da yürüten Raul Prebisch tarafından ortaya atılan; Andre Gunder Frank, Samir Amin gibi önemli teorisyenlerce derinleştirilen ve en nihayetinde Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemleri Analizi ile bütünleşen Bağımlılık Teorisi'dir. Kökleri Lenin'in emperyalizm analizine dek götürülebilecek olan bu teori, Latin Amerika'daki –ve dünyanın diğer bölgelerindeki- azgelişmişlik sarmalını Güney'in (Çevre ya da Uydu) Kuzey'e (Merkez) bağımlılığını üretmiş olan kapitalist sisteme, onun iktisadi asimetrileri zorunlu olarak yeniden üreten yapısına bağlamaktadır. Bağımlılık Teorisi'ne göre kökleri sömürgeciliğe dek götürülebilecek Merkez-Uydu bağımlılığında, güneyin zenginliklerinin sistemik bir şekilde kuzeye aktılması, merkezin ticari ve sınai yönlerden kalkınmasına, güneyinse basit hammadde ithalatçısı olarak uluslararası iş bölümünde sabit bir role hapsedilmesine sebep olmuştur. Bu iş bölümünde Kuzey'e, yüksek teknoloji ve katma değeri yüksek ürün ve hizmetlerin üretimini, dağıtımını ve bölüşümünü gerçekleştirmek, Güney'e de söz konusu üretim ilişkisine toprak, hammadde ve emek tedarik etmek düşmektedir. Bağımlılık Teorisi, bu açıdan Latin Amerika'daki azgelişmişliği ve kalkınma sorunlarını bir bütün olarak kapitalist üretim ilişkilerinin eleştirisine bağlamakta, sorunların çözümünü ise alternatif üretim ilişkilerinin tesisi üzerinden inşa etmektedir (Frank, 1967; Wallerstein, 2018; Amin, 2020)

Bu ekonomi-politik hatlar yanında Latin Amerika ülkelerinin⁴ özellikle 1960'lı yıllardan itibaren “tam bağımsızlık” ilkesi doğrultusunda ABD ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki kutuplaşmadan öte, kendilerine özgü alternatif kalkınma ve gelişme stratejileri izledikleri vakıadır. Bir yandan *Bağlantısızlar Hareketi* ile uluslararası sistemin üçüncü blokçularına ekleniş, bir yandan Güney'in hemen her ülkesinde görülen devrimci gerilla hareketleri ya da sol eğilimli popülist hükümetler Latin ülkelerinin “başka türlü bir kalkınma” yolunu tuturmaya eğilimli olduklarını göstermiş, ne var ki bu eğilimler 1970'lerden itibaren ABD'nin siyasi ve askerî destekleriyle iktidarı gasp eden oligarklar ya da cuntalar eliyle kesintiye uğramıştır. Öte yandan 2000'li yıllarda yükselişe geçen “sola dönüş” hükümetlerinin temsil ettiği siyasal angajman, Latin Amerika halklarının Batı'ya dönük bağımlılık ilişkilerinden kurtulmak isteğinin bir uzantısı olarak okunabilir. Bu suretle bir bütün olarak bakıldığında Latin Amerika'nın, Batıya bağımlılıktan kurtulmayı sağlayacak, alternatif ve simetrik kalkınma yolları sunabilecek ülkelerle ittifaklara ihtiyaç duymakta olduğu ve bu tip olanaklar söz konusu olduğunda bunu değerlendirdiği tespit edilebilir.

⁴ Kuşkusuz tüm Latin Amerika ülkeleri tek bir çizgisel tarihe sahipmiş gibi genelleme yapmak indirgemecilik barındırmaktadır. Karayipler, Orta Amerika ve Güney Konisi –Brezilya, Arjantin, Şili, Paraguay, Uruguay- kendine has tarih ve yönelimlere sahiptir. Ne var ki, çalışmanın sınırları açısından bu farklılıklara sadece paradigmatik olduğu noktalarda değinilecek, Güney Amerika/Latin Amerika ifadeleri aynı anlamlarda kullanılacaktır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

Nitekim günümüz uluslararası sisteminde Latin Amerika'nın bu türden bir partner olarak gördüğü en büyük yükselen güç Çin Halk Cumhuriyeti'dir (Çin). Devrimden sonra SSCB ile geliştirdiği netameli ilişki içinde bir süre Latin Amerika ile ilişkilere mesafeli duran Çin, özellikle 1970'lerin başından itibaren bu ülkelerce tanınmaya başladığı oranda bölgeyle daha yakın ilişkiler kurmuştur. Çin'in Latin Amerika ile ilişkilerinin çok boyutlu hale gelişini ise, Deng Xiaoping Başkanlığında Çin'in kalkınma ve büyüme politikasının değiştirilmesi ve "Ekonomik Sistemin Yeniden Yapılandırılması" ve "Çin Tarzı Sosyalist Pazar Ekonomisi" ismi verilen iktisadi yol haritasının benimsenmesi itibariyle açık kapı politikası, yabancı sermaye akışı, dış ticaret ve şehirleşme (Shiralizade, 2016:67,70; Kurt, 2019:53-54) sac ayaklarının takip edilmesi ile anlamak gerekir. Nitekim 2000'li yıllardan itibaren Çin, bu siyasi izleklerin bir uzantısı olarak "küresel bak" stratejisiyle dünyanın farklı bölgelerinde kendine müttefikler edinmeye çalışırken, Latin Amerika'da yükselişe geçen sol popülist hükümetlerin damgasını vurduğu politik dalga da bölgenin Bolivarcı tam bağımsızlık ideallerinin takibinde Çin'e Amerikan ve Batı hegemonyasına karşı bir alternatif olarak bakmanın yollarını açmıştır.

Bu iktisadi, siyasi ve ideolojik arka plan içinde Çin-Latin Amerika ilişkileri yıldan yıla ekonomik, kurumsal ve bölgesel ittifaklar şemsiyesiyle büyümüştür. Ne var ki büyüyen bu dostane ilişkiler içinde geline noktanın akıllara getirdiği yeni bir soru bulunmaktadır: Acaba Çin-Latin Amerika ilişkileri Çinli yetkililerin deklare ettiği üzere "kazan-kazan" olgusuna mı dayanmaktadır yoksa Çin, Latin Amerika bölgesindeki muazzam ticari, sınai ve finansal girişimleri itibariyle bölgenin "yeni-kolonicisi" haline mi gelmektedir? Diğer bir ifadeyle Çin, bölgede yeni tipten bir bağımlılık ilişkisi mi tesis etmektedir?

İşte bu makale, bu sorudan yola çıkıp özellikle 2000'li yıllardan sonra gelişmeye başlayan Çin-Latin Amerika ilişkilerini analiz ederek, Çin'in bölgenin kalkınması açısından getirdiği avantaj ve dezavantajları tartışmaya açmaktadır. Bu suretle çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Çin-Latin Amerika ilişkilerinin tarihi arka planı eşliğinde Çin'in 2000'ler sonrası kurduğu siyasal retorik ile bu retorik takiben bölgeyi ilgilendiren kurumsal faaliyetleri irdelenmektedir. İkinci bölümde, Çin-Latin Amerika arasındaki ekonomik ilişkiler ticari, sınai ve finansal boyutlarıyla gösterilmektedir. Nihai olarak sonuç bölümünde bu veriler, araştırmayı kuran soru çerçevesinde tartışılmaktadır. Bu itibarla çalışmanın amacı, tarihsel-sosyolojik az gelişmişlik öyküsü son derece girift olan Latin Amerika'nın güncel eğilimlerinin bu öyküyle paralelliklerini tespit etmek, en nihayetinde söz konusu ilişkileri en güncel verilerle ortaya koyarak mevcut literatüre katkı sağlamaktır.

2. ÇİN-LATİN AMERİKA SİYASİ İLİŞKİLERİ EKSENİNDE GÜNEY-GÜNEY DİYALOGU

Doğrulanmamış Çin kaynakları takip edildiğinde Latin Amerika bölgesine ilk varan seyyahın Ming hanedanı tarafından desteklenen Zeng He olduğu bilgisi bir yana (Dosch ve Goodman, 2012, ss.5-

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

6) Çin-Latin Amerika ilişkilerinin başlangıcını Güney Çin Denizi üzerinden yapılan baharat ticareti itibarıyla 16. yüzyılın ikinci yarısına ve Latin Amerika’da tren yolu yapımında ve plantasyonlarda çalıştırılmak üzere bölgeye çok sayıda Çinlinin taşındığı 19. yüzyıl ortasına götürmek mümkündür (Dosch ve Goodman, 2012, ss.5-6; Mazza, 2016, s.3; Erman, 2019, s.6). Bu itibarla Latin Amerika’nın İspanyol ve Portekizler tarafından sömürgeleştirilmesine paralel Çin’in Afyon Savaşı’ndaki yenilgisiyle içine düştüğü “aşağılanma yüzyılının” karakteristiği olan emperyal ticaret her iki bölgenin ekonomi-politik belleğinin yarıklarındaki yer bakımından anlamlıdır. Nitekim her iki coğrafya da kendi düzlemlerinde Batı’nın tahakkümü altında, Batı’yla birlikte, Batı’ya rağmen bir mücadele vermiştir/vermektedir.

İki coğrafya arasındaki bu ilk paralellik vakıyken, 1949 Maocu devrimle Çin’in siyaset eksenini ABD-SSCB kutupsallığında şekillenir. Öte yandan Maocu Çin’in Stalin’in SSCB’sinden ayrı bir üçüncü yol stratejisi benimseyerek, dönemin Sovyetlerini takip eden devrimci gerilla hareketleriyle buluş(a)maması bir süreliğine Çin-Latin Amerika arasındaki uzaklığın yalnızca coğrafi değil ideolojik hatlarda da büyümesine sebep olur. Yine de Çin’in 1970’lerin ortalarından itibaren Latin Amerika ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurması, bölgede iktidarda bulunan cunta hükümetlerine ideolojik değil pragmatik açıdan yaklaşıldığının da bir kanıtıdır (Dominguez vd, 2006). Bu dönemde Latin Amerika ülkelerinin Çin’den beklentisi BM gibi kurumlarda oy desteği sağlamak, Çin’in bölgeden beklentisi ise Tayvan’ın uluslararası camiada tanınışının önüne geçmek ve sosyo-ekonomik kalkınmasını güçlendirmektir (Dominguez vd, 2006, s.3-4).

Çin’in Latin Amerika ile ilişkilerinin yakınlaşmaya başlamasını ise Deng Xiaoping’in başkanlık döneminde Çin’in kalkınma ve büyüme politikasının değiştirilmesi, “Ekonomik Sistemin Yeniden Yapılandırılması” stratejisi ve “Çin Tarzı Sosyalist Pazar Ekonomisi” ismi verilen iktisadi yol haritasının benimsenmesi ile birlikte düşünmek gerekir. Nitekim Çin, 1980’lerden itibaren geliştirdiği yeni ekonomi modeliyle bir yandan millî iktisadi kalkınma hedefini gerçekleştirmek; bir yandan uluslararası sistemin saygın ve müreffeh bir üyesi olmak; fakat öte yandan da sosyalizme bağlı kalmak denkleminde çok-yönlü politika ataklarına girişmiş, böylece ticari, sınai ve parasal açılımlarını aktarabileceği yeni piyasalar yaratmanın yollarını araştırmıştır. Nitekim bu yeni stratejinin bölgesel görünümünden biri olarak “Üçüncü Dünya Kardeşliği,” “Güney-Güney Diyalogunun Güçlendirilmesi,” “Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş Prensipleri” gibi önemini bugün de korumakta olan bir retorik geliştiren Zhao Ziyang’un 1985’teki bölge ziyaretinden sonra karşılıklı ziyaretlerde artış gözlemlenmiştir (Creutzfeldt, 2019, s.3). Çin-Latin Amerika ilişkilerinin bu seyri, 2000’li yıllarda daha da yükselerek çok-boyutlu hale gelmiştir. Bu bağlamda Venezuela, Meksika, Brezilya gibi ülkelerle imzalanan kültürel, iktisadi, ticari, politik ve diplomatik anlaşmalar, Çin’in Latin Amerika’daki uzun erimli hedeflerinin bir göstergesi niteliğindedir. Bu atılımların 2000’lerdeki devamındaysa Rusya,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

Hindistan, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Brezilya'nın dahil olduğu BRICS isimli ekonomik yönü ağır basan bir oluşuma katılmıştır. Keza Çin-Latin Amerika ilişkilerini en üst düzeye taşıyan forumlardan biri Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (CELAC) 2011'de hayata geçmiştir (Creutzfeldt, 2019, s.3). CELAC'ın esası, küçük ve orta ölçekli işletmeleri, altyapı ve ulaşım birimlerini, finansal, sınai, bilimsel ve teknolojik kurumlar yanında uzay, enformasyon ve bilişim teknolojisi alanlarını kapsayacak şekilde endüstriyel ve yüksek teknoloji (high-tech) parkların inşasını; bilim-teknoloji birimlerinin kurulmasını; özel ekonomik bölgeler oluşturulmasını böylece sınai yatırımların ve sınai katma-değer zincirlerinin geliştirilmesini hedeflemektedir (Peters, 2019, s.3).

Öte yandan Çin, Güney Amerika'daki varlığını çeşitli uluslararası kuruluş ve bankalara üye olarak veya mevcut üyelikleri itibariyle pozisyonunu sağlamlaştırmaya çalışarak artırmaktadır. Nitekim henüz 1998'de Asya Pasifik Konseyi'ne üye, Karayipler Kalkınma Bankası'na paydaş olan Çin, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Yeni Kalkınma Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşlarla iktisadi yayılımını derinleştirmiş, Doğu Asya-Latin Amerika İşbirliği Örgütü, Inter-Amerikan Kalkınma Bankası gibi yapılanmalardaki varlığını yoğunlaştırmıştır. 2004'te Amerikan Devletleri Örgütü'ne daimî gözlemci, 2008'de Uluslararası Katılım Bankası'na bağışçı üye olarak katılmış; Inter-Amerikan Kalkınma Bankası'nda hisse sahibi olmuştur. Çin ayrıca Latin Amerika Entegrasyon Örgütü'nde, Latin Amerika Parlamentosu'nda, BM Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'nda ve Asya-Pasifik Birliği'nde gözlemci statüsünde yer almakta, Andean Ulusları Birliği (CAN) ve Karayipler Birliği (Caricom), Güney Amerika Uluslar Birliği (UNASUR) ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) ile kalıcı diyaloglar sürdürmekte, Çin-Latin Amerika iş dünyası zirvesi, Çin-Amerika Think Tank Forumu gibi oluşumlarla karşılıklı iş birliği platformları kurmaktadır (Creutzfeldt, 2019, s.3; Myers ve Ray, 2019, s.4). Sayıları ve örnekleri artırılabilir bu gibi platformlardaki etkinliklerine ilaveten Çin, Arjantin, Brezilya, Şili, Ekvador, Meksika, Uruguay ve Venezuela'yı stratejik partner; Arjantin, Brezilya, Şili ve Ekvador'u kapsamlı stratejik ortak olarak tanımaktadır (Niu, 2015, s.46; Ellis, 2017, s.4). Küba ise, "dostane iş birliği ortağı" olarak görülmektedir (Dominguez, 2006, s.24).

Çin'in Latin Amerika ile ilgili iktisadi ve siyasi stratejisinin temel savlarını bulabileceğimiz yol haritaları ise, 2008 politika belgesinde (*white paper*), 2014 yılına uzanan 1+3+6 formülünde (Ellis, 2017, s.3) ve 2016'da deklare edilen bir diğer politika belgesinde yer almaktadır. Bunlardan eşgüdümlü halleriyle 2008 ve 2016 politika belgeleri, "eşitlik ilkesi çerçevesinde karşılıklı saygı ve güven sağlamak, stratejik ortak zeminini genişletmek; iş birliğini artırarak kazan-kazan yaklaşımıyla sonuçlar elde etmek; karşılıklı olarak tarafların güçlü yanlarından faydalanarak ortak gelişmeyi ve karşılıklı değişimi artırmak; bu coğrafya ile ilişkilerde Çin'in birleşmesi ve Tek Çin politik hedefini sürdürmek" (Fornes ve Mendez, 2018, ss.263-264'den aktaran Erman, 2019, s.8) esaslarıyla "Canlılık ve Umut Sahası" olarak tanımlanan Latin Amerika ile iş birliği konu başlıklarını listelemektedir (Erman, 2019,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

s.9). 1+3+6 formülünde ise 1, Çin'in bölgeye ilişkin girişimlerinin siyasi, askerî ve ekonomik doğal birliğini; 3, bu birliği yerine getirecek ticaret, finans ve yatırım blokunu, 6 ise, iktisadi alanda iş birliği yapılacak altı alanı (enerji, doğal kaynaklar, altyapı inşası, tarım, üretim, bilim ve teknoloji ile enformasyon) işaret etmektedir (Niu, 2015, s.42; Ellis, 2017, s.3.; Piccone, 2020, s.2). Öte yandan 2013 yılında deklare edilen Kuşak-Yol Girişimi, her ne kadar özellikle Latin Amerika'ya dönük olarak tasarlanmamış olsa da, 2018 CELAC forumunda Latin Amerika ülkelerinin Girişim'e katılmaya çağrılması (Montoya vd. 2019, s.7), Antigua ve Barbuda, Barbados, Bolivya, Şili, Kosta Rika, Dominika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Jamaika, Grenada, Panama, Peru, Surinam, Trinidad ve Tobago, Uruguay ve Venezuela'nın Girişim'e dahil olması (Peters, 2019, s.2) Çin Kalkınma Bankası ve BRICS ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) Güney-Güney işbirliğindeki en açık beyan olarak okunabilir.

Gelinen noktada Güney-Güney iş birliği stratejisini güçlendiren tüm bu tarihsel arka plan ise, daha geniş bir siyasi retoriğin çıktısı olarak yorumlanabilir. Nitekim Çin, Güney ile Güney'in iş birliğini vurgulayarak Kuzey-Güney hattında yüzyıllardır süren bağımlılık ilişkilerine alternatif bir yol sunduğu imajı çizmektedir. Bu bağlamda, uluslararası camiada "gelişmekte olan ülkeler" kategorisinde sınıflandırılmak talebiyle (Bernal-Meza, 2016, s.33; Lippert ve Perthes, 2020, s.12) diplomatik ve siyasi girişimlerini yaparken, bu sayede hem gelişmekte olan ülkelere tanınan avantajlardan yararlanmak istemekte hem de Latin Amerika'nın ve dünyanın diğer gelişmekte olan ülkelerine onlarla asimetrik değil simetrik bir yapıda olduğu mesajını vermektedir. Bu simetri içinde "sosyalist piyasa ekonomisi" ya da "Çin karakterli sosyalizm" modeli ise, kalkınmanın Batı tipi liberal örgütlenme ve kurumlar ağı ile gerçekleşmek zorunda olmadığını; farklı milletlerin, kültürlerin ve tarihsel dönemeçlerin nev-i şahsına münhasır başka kalkınma stratejileri geliştirebileceğini (Bernal-Meza, 2016, s.34; Lippert ve Perthes, 2020, ss.37-38) cisimleştirmesi bakımından sol ideolojik angajmanın ve Amerikan karşıtlığının güçlü olduğu Latin Amerika ülkelerinde ideolojik meşruiyet zemini yaratmaktadır. 2008 Politika Belgesi'nin hedeflerinin söylemsel altyapısını oluşturan ve Çin'in bölgedeki varlığının hem kendisine hem Latin Amerika'ya büyük katkılar sağlayacağı mesajını veren "kazan-kazan" stratejisi ise, 2000 sonrası Çin'in Latin Amerika'ya yaklaşımının temel hattını oluşturmaktadır. Burada "yeni tipten güç ilişkileri" ve "diğerlerinin çekirdek milli çıkarlarına saygı" retoriği çerçevesinde "hegemonyaya, ittifak ilişkilerine, silah yarışına ve güç ilişkilerine hayır" sloganıyla "güven inşası, zorlukları azaltmak, gelişmekte olan işbirliği ve karşı-karşıya gelmekten uzak durmaya evet" (Shiralizade, 2016, s.77) ilkeleri öne çıkmaktadır. Kazan-kazan stratejisinin her iki tarafın çıkarlarına hizmet edip etmediğini anlamak içinse Çin ve Latin Amerika iktisadi ilişkilerine yakından bakmak gerekmektedir.

3. 2000 SONRASI ÇİN-LATİN AMERİKA İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

Çin ekonomisinin küresel düzeyde çok büyük bir hacme sahip olduğu ve Çin'in ABD'den sonra dünyanın en büyük iktisadi güç olduğu bir vakıdır. Çin'in büyüme ve kalkınmasının Latin Amerika ayağını ise, üç temel çizgide ticaret, finansal ve sınai yatırımlar ekseninde incelemek gerekir.

Birinci ayakta belirtilmesi gereken ilk nokta, Latin Amerika'nın ABD'den sonraki en büyük ve önemli ticari partnerinin Çin olmasıdır (Myers ve Ray, 2019). Bu noktaya gelinceye dek, Çin-Latin Amerika ithalat-ıhracat hacmi on yıllar içinde devasa şekilde büyümüştür. Nitekim Çin'in bölgeye dönük ihracatı 1993'ten 2008'e yüzde %500 artmıştır (Revell, 2020, s.11). 2005'te Çin'in toplam ticaretinde sadece %3,5'luk paya sahip olan Latin Amerika 2018 yılında %5,6'lık bir orana ulaşmıştır (İstikbal, 2019, s.184). 2017'de bölgenin tüm ihracatının %10'unu çeken Çin, bölge ithalatının %18'ini karşılamıştır (Inoue ve Stumpo, 2018, s.39). 1995'te Çin-Latin Amerika ticaret hacmi 5 milyar dolarken, 2000'de 12 milyar dolara (Piccone, 2020, s.3), 2005'te 49,8 milyar dolara (İstikbal, 2018, s.184), 2011'de 240 milyar dolara, 2013'te 260 milyar dolara (Blanchard, 2016, s.36), 2018'de 252 milyar dolara (İstikbal, 2019, s.184) 2019'da ise 315 milyar dolara (Piccone, 2020, s.3) çıkmıştır. Bu tablo içinde Latin Amerika'dan Çin'e yapılan ihracat 2000'den 2020'ye %1,3'ten %14,5'a çıkmış (Ding vd, 2021, s.4) olmasına rağmen ithalat oranları itibariyle arada asimetrik bir ilişki oluşmuştur. Nitekim Çin'in ticaret partnerlerinden Brezilya, Venezuela, Şili ve Peru'nun zaman zaman dış ticaret fazlası vermelerine rağmen Meksika başta olmak üzere hemen her Latin Amerika ülkesi Çin'e karşı dış ticaret açığı vermektedir (Inoue ve Stumpo, 2018, s.41). Daha genel panorama itibariyle, 2008 dünya ekonomik krizi, Latin Amerika ekonomisinin Çin'e yapılan ihracata ne kadar bağımlı olduğunu göstermiştir (Manríque ve Alvarez 2014, s.16). Krizle birlikte ticaret hacmindeki düşüşler, bölge ülkelerinin ekonomilerinde daralmalara neden olmuştur. Neticede Çin ile Latin Amerika arasında yıllar yılı büyüyen ticaret hacmi, tüm olumlu parametrelere rağmen bölgenin yoksulluk oranlarını iyileştirmeye katkı sağlayamamıştır. Bunun en önemli nedeni bölgenin ihraç ettiği mal fiyatlarının uzun vadede düşme eğilimi gösteriyor olmasıdır –özellikle 2006-2011 yılları arasında- (Burron, 2014, s.50). Bunun yanında Çin-Latin Amerika ticari ilişkilerinin ürünler bazındaki değerlendirmesi de rakamsal büyümelerin bölge kalkınmasına anlamlı bir destek sunmadığını göstermektedir. Zira Çin, Latin Amerika'dan mamul ve yarı mamul ürünler ithal ederken bölgeye orta ve yüksek düzey teknolojik ürünler ithal etmektedir (Inoue ve Stumpo, 2018, s.41). Bu durumsa, Latin Amerika sanayisinin gelişimini baltalamakta, merkez-çevre ilişkileri bu sefer Çin'in varlığında adeta yeniden üretilmektedir. Öte yandan Çin'in gıda ve enerji sektörlerine olan yüksek bağımlılığı, bölgenin doğal kaynaklarının kıtalararası transferine sebep olmaktadır. Örneğin Çin hem geleneksel diyetinde hem domuz besiciliğinde kullanmak için Arjantin ve Brezilya'nın soyasına, tavuk besiciliği için Peru balık yemine, et ihtiyacı içinse Arjantin ve Meksika

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

domuzları ile Arjantin ve Uruguay bifteklerine ihtiyaç duyarken (Ellis, 2017, s.2), ham petrol, demir ve bakır da (Casanova vd, 2015, s.5) diğer önemli kaynaklar olarak ÷lkeye akmaktadır.

Çin-Latin Amerika iktisadi ilişkilerinin ikinci önemli ayağı, finansal sektör bazında gerçekleşmektedir. Nitekim 2008’den önce yıllık sadece 1 milyar dolar değerinde olan bölgeye dönük Çin devlet kredileri 140 milyar dolara ulaşmış; 2015 yılı itibariyle Çin’in verdiği kredi miktarları Dünya Bankası’nın ve Inter-Amerikan Kalkınma Bankası’nın birlikte verdiği kredi miktarlarını aşmıştır (Piccone, 2020, s.3). 2005-2016 yıllarında Çin Kalkınma Bankası ve Çin İthalat-İhracat Bankası eliyle Latin Amerika ile toplamda 141 milyar dolarlık kredi anlaşması yapılmış, Venezuela (%44), Brezilya (%26), Ekvador (%12) ve Arjantin (%11) bu fonların %93’ünün aktığı ÷lkeler olmuştur (Gil ve Aguilera, 2017, s.82; Inoue ve Stumpo, 2018, s.22; İstikbal, 2019, s.188). Sektörel olarak bu krediler özellikle altyapı, hidrakerbon ve enerji alanlarına akmakta, hatta Venezuela gibi örneklerde kredi geri ödeme anlaşmaları petrol üzerinden yapılmaktadır (Inoue ve Stumpo, 2018, s.23). Çin’in Venezuela’ya aktardığı krediler madencilik, altyapı, gayrimenkul ve enerji sektörlerinde dağılmakta, Brezilya’ya verdiği krediler ise madencilik, araba üretimi, elektrik dağıtımı, petrol, raylı sistem, tarım ve enformasyon teknolojisi sektörlerinde yoğunlaşmaktadır (Niu, 2015, s.42). Çin’in kredi verdiği sektörlerin yüzdesel dağılımı ise %52 altyapı, %31 enerji ve %7 madencilik şeklinde gerçekleşmektedir (İstikbal, 2019, s.190); ancak bu farklı altyapı proje kredileri kimi örnekleri itibariyle Latin Amerika’yı “borçlandırma tuzağına” düşürebilmektedir (İstikbal, 2019, s.189; Piccone, 2020, s.4).

Çin ile Latin Amerika arasındaki ekonomik ilişkilerin üçüncü önemli ayağı doğrudan yabancı yatırımlar ile sınaı iş birlikleri çerçevesinde somutlaşmaktadır. Özellikle 2008 dünya ekonomik krizinden sonra Çin yatırımları, fosil yakıtlar, metaller, tarım ve doğal kaynaklar alanlarından elektrik, finansal hizmetler ve enformasyon teknolojileri alanlarına akmaya başlamıştır. Örneğin 2001-2018 yıllarında doğrudan yatırımların temel hammadde ve enerji sektörlerine, 2013’ten itibaren tüketim ürünlerine, finansal hizmetlere, endüstriyel ürünlere, telekomünikasyon hizmetlerine ve kamu hizmetlerine doğru genişleme eğilimine girdiği gör÷lmektedir (Ding vd., 2021, ss.9-10). Çinli firmalar Buenos Aires’te tren üretimi ve yol yapımı, Ekvador’da yol yapımı, Brezilya-Peru arasında okyanus altı demiryolu, Peru’da liman, Rio’da demir yolu inşaatı ve Meksika’da -iptal edilmiştir- hızlı tren projesi (Niu, 2015, s.45), Nikaragua’da ise kanal projesi (Niu, 2015, s.43; Cypher ve Wilson, 2015, s.14; Urdinez vd, 2016, s.4; Piccone, 2020, s.3) üstlenmiş, 2019 yılında Peru ve Şili’nin en önemli elektrik üretim şirketlerini satın almışlardır (Ding vd., 2021, s.4). Yatırımların sektörel ve ÷lkesel dağılımı esasında geçmiş dönemlerde karşılaştırılmalı avantajların düşük ve hedef ÷lkenin karşılaştırılmalı avantajlarının yüksek olduğu bölgelere giden Çin yatırımlarının bugün, tıpkı gelişmiş ÷lkelerin yaptığı gibi hedef ÷lkenin karşılaştırılmalı avantajlarının düşük olduğu ÷lkelere yöneldiği gör÷lmektedir (Ding

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

vd., 2021, ss.18-19). Bu suretle Latin Amerika bölgesinde Çin'in en fazla yatırımda bulunduğu ülkeler sırasıyla Brezilya, Venezuela, Arjantin, Peru ve Ekvador'dur. Öte yandan Çin yatırımlarının bölgenin marjinal sınai ve altyapı kalkınmasına ne derece katkı sunduğu tartışmalı olarak kalmaktadır. Zira tüm artma eğilimine rağmen, yatırım hacminin -6.4. milyar dolar- önemli bir miktarının -4.3 milyar dolar- Cayman Adaları, Virjin Adaları, Bahamalar gibi yatırımın nihai noktası olmayan *offshore* bölgelerine gittiği (Long, 2016, s.19), *offshore* adalarına giden sermaye dâhil edildiğinde bölgenin Çin yatırımlarının %30'unu aldığı, fakat bu yatırımlar çıkarıldığında Çin'in AB ve ABD'nin bölgeye katma değer sunan doğrudan yatırımlarının çok gerisinde (%51 ve %23'e karşı %4) kaldığı tespit edilmektedir (Ding vd, 2021, s.7). Buna binaen *offshore* aktarımları çıkarıldığında küçük bir miktar teşkil eden doğrudan dış yatırımların son yıllardaki tüm çeşitlenme eğilimine rağmen hala enerji ve hammadde sektörlerinde ve belli ülkelerde -özellikle Brezilya, Ekvador ve Venezuela'da- yoğunlaşması (Long, 2016, s.19, Inoue ve Stumpo, 2018, s.56; İstikbal, 2019, s.194; Casanova ve diğerleri, 2015, s.10; Bernal-Meza, 2016, s.37) söz konusu dış yatırımların hedef ülkelerde beklenen düzeylerde kalkınma ve istihdam yaratmaması (Revell, 2020) "yeni-bir bağımlılık ilişkisi mi?" sorusunu gündeme getirmektedir. Nitekim bu soruyu destekler nitelikte Çin gayri safi milli hasılasındaki %1'lik bir düşüşün Latin Amerika'da %0.6'lık bir ekonomik daralmaya yol açacağı tahmin edilmektedir (Gil ve Aguilera, 2017, s.81). Buraya dek incelenen siyasi ilişkiler ve retorik ile iktisadi olguların bu çakışma noktasında "kazan-kazan" söyleminin iddia ettiği getirileri sağlayıp sağlamadığı ise ayrıca tartışılması gereken bir başlığa işaret etmektedir.

4. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK MI? KAZAN-KAZAN MI? YENİ BAĞIMLILIK MI?

Latin Amerika ile Çin arasında yıllar içinde gelişen siyasi, diplomatik ve iktisadi ilişkilerin bu genel panoraması verilerin nasıl değerlendirildiğine bağlı olarak üç temel görüş ortaya çıkarmaktadır.

Bu görüşlerden ilki, Çin ile Latin Amerika arasındaki ilişkilerin Güney'in aleyhine, yeni bir bağımlılık ilişkisi yaratmakta olduğunu iddia etmektedir. Örneğin Gonzales'e göre Çin, Latin Amerika'daki yeni kolonyal güçtür (Gonzalez, 2010, s.10178'den akt. Duarte, 2015, s.9). Schenoni ise (2019) Latin Amerika'daki Amerikan etkisinin 21. yüzyılın başında görece olarak azalmasını İngiliz sermayesinin geri çekilip yerine Amerikan etkisinin gelmesi sürecine benzeterek ortaya çıkan boşluğun Çin tarafından doldurulmakta olduğunu savlamaktadır. Bu tipten görüşler ekseninde 1970'li yıllardan itibaren Çin ile bölge arasında adım adım güçlenen ve 2000'lerden sonra doruğuna ulaşan siyasi, diplomatik ve özellikle iktisadi hatların yeni bir Merkez-Çevre ilişkisi kurup kurmadığını ise, önceki bölümlerde sunulan veriler itibarıyla üç kategoriyle değerlendirmek mümkündür: borçlandırma tuzağı, asimetrik ticaret verileri ve kalkınma öncelikleri. Bu kategorilerden ilki olan "borçlandırma tuzağı" Çin'in, kullandığı kredilerin ödenmemesi durumunda geri ödemeyi kredi verilen ülkenin otoyolu,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

havalimanı ve liman gibi milli servetleri üzerinde uzun yıllar işletme hakkı elde ederek karşılması esasına dayanmaktadır ve özellikle Venezuela, Brezilya, Arjantin ve Ekvador ekonomileri böylesi bir riskle karşı karşıyadır (İstikbal, 2019, s.190). Bu anlamda borçlandırma tuzağının kendisi, bölgenin milli kaynaklarının uzun vadede Çin'e aktarılması anlamına gelebilir. İkinci kategoride Çin'in Latin Amerika'dan ithal ettiği temel ürünlerin, orta ve uzun vadede bölgenin Çin'e bağımlılığını artırması olgusu yatar (Casanova vd, 2015, s.7). Buna göre genel tabloda ihracat bağımlılığında muzdarip ülkelerin başında MERCOSUR üyeleri Şili, Peru ve Kolombiya gelmektedir. Öte yandan ihracat bağımlılığının haricinde, yapılan ihracatın sadece belli ürünlerde yoğunlaşıyor olması da bağımlılık ilişkisinin olgusal görünümünde bir dip akıntı olarak devam etmektedir. Çin'e ihracata bağımlılığı yüksek ülkeler olan Brezilya, Arjantin, Çin, Peru, Kolombiya ve Venezuela'nın ihraç ürün yelpazesi soya fasulyesi, ham petrol, işlenmemiş demir ve bakır olarak dört üründe yoğunlaşmaktadır (Casanova vd, 2015, s.10). Çin'in bu ürünlere talebinin azalması ya da fiyatların düşmesi durumunda bunları ihraç eden ülke ekonomilerinde kırılmalıklar oluşabilir. Nitekim bölgenin önemli ihracat ürünlerinden olan ve dünya piyasalarında değeri yüksek olan ham petrolden dahi bölge yeterince avantaj elde edememektedir. Zira yıllar içinde ham petrol fiyatlarının düşüş seyrine girmesi, Latin Amerika ülkelerinin bu üründen beklenen getiriye sağlamasının önüne geçmektedir (Castillo, 2015). Son olarak, kalkınma öncelikleri çerçevesinde Çin'in Latin Amerika'da enerji, ulaşım ve haberleşme altyapıları ile ilgili yatırımlara yönelmesi, söz konusu ülkelerin milli servet kaynaklarının yabancı bir ülkenin finansman ve denetiminde işleniyor olması nedeniyle "Latin Amerika'nın kesik damarlarını" (Galeano, 2020) adeta yineleyen eski kolonyal günleri anımsatmaktadır.

Görüşlerden ikincisi, iki aktör grubu arasındaki ilişkiyi özellikle Çin eksenli değerlendirerek, Çin'in bölge stratejisini uluslararası hedefleriyle birlikte düşünmekte, bu anlamıyla Çin'in Latin Amerika'ya en az Latin Amerika'nın ona duyduğu ihtiyaç kadar ihtiyaç duyduğunu iddia etmektedir (Ellis, 2017). Nitekim Çin, Latin Amerika ile ticari ve sınai ilişkiler boyutundaki önceliklerini geliştirmekte olan ekonomisini güvence altına almak, büyük nüfusunu beslemek ve şehirleşmeyi artırmak hedefleri üzerine otururken (Ellis, 2017, s.2), bölgeye dönük iktisadi stratejisini enerji sirkülasyonunu ve güvenliğini sağlamak için enerji ve ulaşım sektörlerine, modernizasyon projesini desteklemek için de yarı-mamul ve mamul mallarla tarımsal ürün ihracatına dönük yatırımlarla sübvansede etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Çin'in söz konusu ihtiyaçları karşılamak için çok-taraflı uluslararası ilişkiler stratejisinin bir ayağı olarak Latin Amerika'yla karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olduğu söylenebilir. Çin'in özellikle Arjantin, Brezilya ve Şili'ye dönük yatırımları, hayati mallara erişime dair yatay bir entegrasyon geliştirme amacına dönüktür (Gil ve Aguilera, 2017, s.77). Bu ise, doğal kaynaklara erişim; tüketim ürünleri, araba ve konvansiyonel silahların tedariki için çeşitli pazarlara ulaşım, çok-taraflılığın desteklenmesi ve Tayvan'ın diplomatik olarak izole edilmesi yönündeki Çin küresel hedefleri ile

kesişmektedir (Medeiros, 2009'dan akt. Gil ve Aguilera, 2017, s.76). Çin'in bölgeyle yakın ilişkiler kurması, ABD ile rekabetin yaratabileceği risklerden –Amerikan yaptırımları gibi- kendini koruma amacına da hizmet etmektedir (Santibañes, 2009, s.23). Ayrıca Çin, Birleşmiş Milletler'de (BM) kendi aleyhine dönebilecek konuları –örneğin insan hakları ihlalleriyle ilgili-Latin Amerika'dan gelen desteklerle bertaraf etmeye çalışırken, bunun karşılığını aynı şekilde vermektedir –örneğin Deniz Hukuku mevzusunda, Latin Amerika'nın 200 millik deniz sahası limiti savlarını- (Dosch ve Goodman, 2012, s.7). Bu farklı açılarla değerlendirildiğinde ulusal kalkınma hedeflerini ön plana almış olan Çin'in bölgeyle ilişkilerinin dostane ilişkilerle inşa edilen bir araçsallık taşıdığı, Çin'in de Latin Amerika'ya önemli boyutlarda ihtiyaç duyduğu tespit edilebilir.

Öte yandan Çin ile Latin Amerika arasında karşılıklı bağımlılık olduğu görüşünün bir devamı niteliğinde, iki tarafın aslen “kazan-kazan” ilkesiyle hareket ettiğini savlayanlar da bulunmaktadır. Buna göre Çin'in Güney-Güney iş birliğini öne çıkaran stratejisi sayesinde Latino ürünler, Batı dışında pazarlar bulabilmiş; Venezuela, Ekvator, Bolivya ya da Arjantin gibi finansal ya da ideolojik olarak küresel toplumdan dışlanmış aktörler kendilerine yeniden güçlü bir partner edinmiştir (Brandt vd, 2012, s.19). Bölge ülkelerinin zaman zaman Çin'e karşı ticaret açıkları vermesine rağmen Çin'in Latin Amerika ile olan ilişkilerinin görüldüğünün aksine bölgeye fayda sağladığı tespit edilmektedir. Buna göre, Meksika haricinde hiçbir bölge ülkesi karşılaştırmalı üstünlükler stratejilerinin kullanılması nedeniyle Çin'den gelen ticari bir tazyikin altında kalmamıştır (Gallagher, 2008, s.187'den akt. Chen ve Chen, 2013, s.57). Çin'in bölgedeki artan varlığı yeni iş imkânlarının doğması, yeni altyapı ve ulaşım projelerinin gerçekleşmesi, enerji üretiminin artırılması, yerel üreticilere destek veren kredi finansmanlarıyla yerli üretimin güçlendirilmesi gibi etmenler etrafında avantajlı durumlar yaratmış/yaratıyor (Myers ve Ray, 2019) olduğu için karşılıklı faydanın ön planda olduğu bir ilişki söz konusudur. Örneğin Çin Ulusal Petrol Şirketi, Peru'nun Talala bölgesinde okul yaptırarak yerel iş birliği vasıtasıyla toplumsal sorumluluk üstlenmiş (Jiang, 2009'dan aktaran Chen ve Chen, 2013, s.58), modernleşme sürecine katkı sağlamıştır. Castenada'ya göre ise (2017) Latin Amerika ülkelerinin zaten hala ABD ve AB ülkeleri ile iktisadi yönden güçlü bağlara sahip olduklarını hatırlamak gerekir (ayrıca bkz. Jenkins, 2012). Bu çerçevede Çin ile Latin Amerika arasında hızla artan ticaret hacimlerine ve Çin'in bölgeye dönük yatırımlarına bakıldığında görülen yükseliş trendi, Çin'in dünya genelindeki ekonomik ilişkilerine bakıldığında marjinal kalmaktadır. Örneğin Afrika bölgesindeki sahip olduğu ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkiler, Latin Amerika'ya kıyasla daha gelişkindir (İzol, 2018, ss. 39-40). Bir bütün olarak bölge, Çin'in küresel anlamdaki doğrudan yatırımlarının sadece yaklaşık %2'sini çekmekte Arjantin, Brezilya ve Venezuela gibi sermaye akışı alan ülkeler bu oranın sadece %3'ünü almaktadır. Sektörel olarak yatırımların enerji, doğal kaynaklar ve altyapıya odaklanması sayesinde de Latin endüstrisinin gelişimi sekteye uğramamaktadır- bazı örnekler haricinde-. Bu açıdan

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

genel panorama itibariyle Güney Amerika'nın Çin'e 'bağımlılığının' koşullara bağlı, ülke bazlı -örneğin Brezilya, Arjantin, Şili-, mamul ürünler tabanlı ve Çin'in küresel ihtiyaçlarıyla bağıntılı olduğu görülmektedir. Ülke ülke bakıldığında bazı ürün ve yatırım alanlarında asimetrik ilişkilerin bulunduğu tespit edilse bile, bu asimetrinin Batılı güçlerin bölgedeki hâkimiyet ve hegemonyasının seyrinin çok gerisinde kaldığı görülmektedir (Jenkins, 2012). Nitekim daha önce belirtildiği gibi büyüyen Çin'in yakın ve orta vadeli dış politika vizyonu kalkınma stratejisini çok-terafli ilişkilerle desteklemek ve Tek Çin misyonunu başarmak üzerine kuruludur.

Son tahlilde Jenkins'e göre Çin ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin karşılıklı fayda getirdiği yönleri azımsamadan, uzun vadede bu ilişkileri küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı büyük panoramaya değerlendirmek gerekmektedir (Jenkins'ten akt. Dosch ve Goodman, 2012, s.14). Örneğin Brezilya'nın yaşadığı 2001 krizinin yumuşamasında Çin'in sağladığı ticaret ve yatırım olanakları etkili olmakla birlikte Çin'in Brezilya ekonomisinin yeniden yapılandırılmasının yeni laytmotifi olduğu, özellikle demir ve soya fasulyesi üzerine odaklanılmasının da ülkedeki sanayileşmeyi yavaşlattığı tespit edilmektedir. Meksika'nın durumu ise Çin ile ABD'nin gümrük indirimleri yaptığı durumlarda Meksika ulusal endüstrisinin bu mallarla rekabet edemeyecek seviyede olduğu için çok daha kritiktir (Hernández, 2012'den akt. Dosch ve Goodman, 2012, s.14). Şili gibi Çin ile serbest ticaret antlaşması imzalamış ülkeler ise bundan fayda sağlamış olsalar da bu ülkelerin ihraç ürünlerinin düşük katma değerli mal ve hizmetlere dayanması ticaret geleceğini kırılganlaştırmaktadır. Ayrıca Çin'in Latin Amerika'ya dönük ihracat ürün yelpazesi çeşitli iken, tersi durumda yelpazenin belli ürünlerle sınırlı kalması, üstelik bu ürün fiyatlarının küresel ekonomideki dalgalanmalar nedeniyle düzenli olarak piyasa değerinin düşmesi; yüksek teknoloji Çin ürünlerinin piyasaya girmesiyle pek çok Latino girişimcinin iflas bayrağını çekmesi (Hilton, 2013, s.2) Meksika gibi emek-yoğun üretim yapan yerlerdeki firmaların düşük maliyetli Çin ürünleriyle rekabet edememesi nedeniyle ücretler düzeyindeki düşüşler, Çinli firmaların üstlendiği altyapı ve ulaşım projelerinin hem yerli halkların yaşam alanlarına hem de bir bütün olarak çevreye verdiği zararlar –örneğin Nikaragua Kanal Projesi- (Cypher ve Wilson, 2015) tabloyu ağırlaştırmaktadır. Küreselleşme sürecinin bu büyük panoramasında ise kaybeden yoksullar olmaktadır; zira serbest pazar ekonomisinin “yeni küresel aktörü” Çin'in bölgedeki iktisadi hamleleri yapısal bir sorun olarak Latino elitlerin cebine aktarıldıkça (Myers ve Ray, 2019) burjuva-burjuva iş birliği denkleminde Küresel Güney ile Çin'in yoksulları aynı tarihsel çizgide buluşmaktadır. Bu çerçevede Jenkins'e göre (2012) Çin ile Latin Amerika arasındaki ilişkileri “henüz” Merkez-Çevre bağımlılığı noktasında olmasa da asimetrik ilişki olarak nitelemek gerekmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

5. SONUÇ

Çin, 1980'lerden itibaren geliştirdiği yeni ekonomi modeliyle bir yandan milli iktisadi kalkınma hedefini gerçekleştirmek; bir yandan uluslararası sistemin saygın ve müreffeh bir üyesi olmak; fakat öte yandan da sosyalizme bağlı kalmak denklemiyle çok-yönlü politika ataklarına girişmiş, böylece ticari, sınai ve parasal açılımlarını aktarabileceği yeni piyasalar yaratmanın yollarını araştırmıştır. Nitekim bu yeni stratejinin bölgesel görünümünden biri olarak "Üçüncü Dünya Kardeşliği," "Güney-Güney Diyalogunun Güçlendirilmesi," "Barış İçinde Bir Arada Yaşamanın Beş Prensibi" gibi önemini bugün de korumakta olan bir retorik geliştirmiştir. Tam da bu retorici takiben Çin, dünyanın farklı bölgelerinde -Asya, Afrika ve Amerika- farklı düzeylerde diplomatik, siyasi ve iktisadi ilişkiler geliştirmiştir. Zira Çin'in bugün gelinen noktada en önemli iç politika hedefleri, gelişmekte olan ekonomisini güvence altına almak, büyük nüfusunu beslemek ve şehirleşmeyi artırmak; dış politikada da Tek Çin nosyonunun uluslararası camiada tanınmasını sağlamaktır. Bu hedefler doğrultusunda Çin'in ilgi alanlarından biri de Latin Amerika olmuştur.

Yıllar içinde Latin Amerika ile ilişkilerini politik, diplomatik ve ekonomik anlamda geliştiren Çin, bu doğrultuda bölgenin en önemli ikinci büyük siyasi ve iktisadi partneri olmuştur. Bu süreçte kullandığı Güney-Güney iş birliği retorici bir yandan Çin usulü sosyalizm modelinin kıtalararası ideolojik ve iktisadi yayılımının sağlanması, güven ilişkilerinin tesis edilmesi gibi stratejilerle bütünleşirken, retorici içinde bulunan "eski bağımlılık ilişkilerine son verme" söylemi Latin Amerika'nın kolonyal geçmişi ile kesiştiğinde kendine doğal bir alıcı bulmuştur. Bu ekseninde gelişen çeşitli ticari, sınai ve kültürel ortaklıklar, bölgeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda, bölge ölkelerine verilen kredilerde ve bölgeye dönük iktisadi sübvansiyonlarda cisimleşmiştir.

Ne var ki ilk elden bakıldığında oldukça dostane iş birlikleri içinde gelişen bu süreçler, Çin'in orta ve uzun vadede bölgenin yeni kolonyal gücü olup olmayacağı yönündeki soruları da beraberinde getirmektedir. Latin Amerika'nın az gelişmişliğinin nedenlerini açıklamada oldukça önemli teorik hatlardan biri olan Bağımlılık Teorisi'nin bakış açısından, Çin'in Güney-Güney iş birliği adı altında aslında yeni bir Merkez-Çevre ilişkisi ürettiği iddia edilmektedir. Bu çerçevede Çin'in Latin Amerika ölkelerini borçlandırma tuzağına düşürmesi; enerji, ulaşım ve altyapı gibi milli servet kaynaklarının işletiminde önemli paylar alması; Güney'in ölkelerine yüksek teknolojik ürünler ihraç ederken, oradan yelpazesi çok da geniş olmayan katma değerü düşük mamul ve yarı mamul ürünler ithal etmesi; yatırımların yapıldığı ölkelerde beklenen istihdam olanaklarının oluşmaması; işçi ücretlerinin düşmesi; yerli halkların ve doğanın zarar görmesine neden olacak iktisadi faaliyetler gerçekleştirmesi gibi sebepler, Çin'in Latin Amerika ile ilişkilerini kuşkulu hale getirmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad. 1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

Bu kuşkulara ise Çin ile Latin Amerika arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi olduğunu ve bu ilişkinin orta ve uzun vadede hem Çin'e hem Latin Amerika ülkelerine kazanç sağladığını savlayanlar tarafından itiraz edilmektedir. Bu itirazda, Çin'in küresel stratejisi çerçevesinde Latin Amerika'ya duyduğu ihtiyaç kadar Latin Amerika ülkelerinin bu ilişkiden sağladığı faydaların tespit edilmesi ön plana çıkmaktadır. Öte yandan bu görüştekiler, Çin'in bölgede yükselen varlığının, Çin'in dünyanın geri kalan bölgelerine ilgisiyle kıyaslandığında oldukça marjinal kaldığını göstermekte, bu anlamda da Merkez-Çevre analizlerine karşı çıkmaktadırlar.

Bu iki kutbun orta noktasında ise Çin ile Latin Amerika ilişkilerin her iki taraf için de birtakım faydalar getirdiğini görmezden gelmeden, ilişkinin Çin lehine gelişmiş asimetrik boyunu analiz edenler bulunmaktadır. Gerçekten de verilere bakıldığında Amerikan karşıtlığının yüksek olduğu Latin Amerika ülkeleri için, ABD hegemonyasını dengeleyip çok-tarafli diplomasi geliştirme mümkünatını sağlayan siyasi ve iktisadi bir ortak, bu bölgenin asırlara dayanan sömürü hikâyesi düşünöldüğünde oldukça önemlidir. Bu açıdan Çin'le yakınlaşma, Çin'in sağladığı ekonomik ve politik getirilerin yanında moral açıdan da anlam ifade etmektedir. Ne var ki bu kazançlar karşılığında ödenen bedeller, kırılğan Latin Amerika ekonomileri için orta ve uzun vadede riskler taşımaktadır. Zira ithalat-ihracat dengeleri; dış ticaret ürün yelpazelerinin tek tipliliği, milli kalkınma hedeflerinin gerçekteşmesinde yabancı sermayeye yüksek ihtiyaç gibi etmenler, adına Merkez-Çevre ilişkisi denmesi için henüz erken; ama potansiyel olarak da güçlü bir asimetrik hattın bina edildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Amin, S. (2020). *Emperyalizm ve eşitsiz gelişme* (çev. S. Lim). İstanbul: Yordam.
- Bernal-Meza R. (2016). China and latin america relations: the win-win rhetoric. *JCIR Spec. Is.*, 27-43.
- Blanchard J.M.F. (2016). Political aspects of chinese investment in latin america. *Revista tempo do mundo rtm*, 2 (2), 35-49.
- Brandt, J., Adams, N., Dinh, C., Kleinfield-Hayes, D., Tuck, A., Hottle, D., Aujla, N., Kaufman, K., Ren, W.(2012). Chinese engagement in latin america and the caribbean: implications for US foreign policy. *American University School of International Service*, Aralık, 1-31
- Burron N.A. (2014). Counter-hegemony in latin america? understanding emerging multipolarity through a Gramscian lens. *Revue Québécoise de droit international*, 33-68.
- Casanova, C., Xia, L. ve Ferreira, R. (2015). Measuring latin america's export dependency on China. *BBVA Research Working Paper*, N° 15/26. <https://www.bbvarsearch.com/wp->

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

[content/uploads/2015/08/15-26_Working-Paper_China-and-Latin-America.pdf](https://www.banusad.org.tr/content/uploads/2015/08/15-26_Working-Paper_China-and-Latin-America.pdf) (Erişim tarihi: 17.05.2022)

Castaneda, N. (2017). New dependency?: Economic links between china and latin america. *Forthcoming Issues & Studies*, 53(1), 1740001.

Castillo, M. (2021). International trade outlook for latin america and the caribbean: pursuing a resilient and sustainable recovery. Report Number: LC/PUB.2021/14-P.

<https://www.cepal.org/en/publications/47536-international-trade-outlook-latin-america-and-caribbean-2021-pursuing-resilient> (Erişim tarihi: 18.05.2022)

Chen, K. ve Chen, X. (2013). China and latin america: connected and competing, *European Financial Review*, 2, 54-58.

Creutzfeldt, B. (2019). Overcoming the greatest distance: china in latin america. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2019/02/27/overcoming-the-greatest-distance-china-in-latin-america/> (Erişim tarihi: 18.05.2022)

Cypher, M. ve Wilson, T. (2015). Introduction china and latin america: processes and paradoxes. *Latin American Perspectives*, 205 (42), 5-26.

Ding D., Vittorio, F., Lariau, A. ve Zhou, Y. (2021). Chinese investment in latin america: sectoral complementarity and the impact of China's rebalancing. *IMF Working Paper (Working Paper No: 2021/160)*. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/06/07/Chinese-Investment-in-Latin-America-Sectoral-Complementarity-and-the-Impact-of-Chinas-50217>

Dominguez, J. (2006). China's relations with latin america: shared gains, asymmetric hopes. *Harvard University Working Paper* <https://wcfia.harvard.edu/publications/chinas-relations-latin-america-shared-gains-asymmetric-hopes> (Erişim tarihi: 19.05.2022)

Dosch, J. ve Goodman, D. (2012). China and latin america: complementarity, competition, and globalisation. *Journal of Current Chinese Affairs*, 41 (1), 3-19.

Duarte, P. (2015). Latin america's chinese new friend: perceptions, impacts and challenges. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:129612137>

Ellis, E. (2017). The strategic context of china's advance in latin america: an update. *Asia Centre*. https://asiacentre.eu/wp-content/uploads/2021/12/17-Ellis-Amerique-Latine_180417.pdf

Erman, K. (2019). Çin halk cumhuriyeti'nin latin amerika'da yükselişi: Arka bahçede iş birliği ve nüfuz politikaları. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 1-26

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

Frank, A.G. (1967). *Capitalism and underdevelopment in latin america: historical studies of chile and brazil*. New York: Monthly Review Press.

Galeano, E. (2020). *Latin amerika'nın kesik damarları* (çev. R. Hakmen). İstanbul: Sel Yayınları.

Gil, J. M. ve Aguilera, A. (2017). China and latin america: strategic partners or competitors? *Revista EAN*, 82,73-90

Hilton, I. (2013). China in latin america: hegemonic challenge?. *NOREF Expert Analysis. The Norwegian Peace building Resource Centre*, 1-5.

Inoue K. ve Stumpo, G. (2018). Exploring new forms of cooperation between china and latin america and the caribbean. *ECLAC Forum Report*.

https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/43214/1/S1701249_en.pdf (Erişim tarihi: 20.05.2022)

İstikbal, D. (2019). Çin'in latin amerika yatırımlarına politik ekonomik yaklaşım. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Ekonomi&Siyaset Özel Sayısı*, 181-204.

İzol, R. (2018). Latin amerika kıtasındaki çin: işbirliği ile hegemonya arasında. *Innovation and Global Issues Congress III*. Innovation and Global Issues Academy, 26-29 Nisan 2018, Antalya, Türkiye (ss. 38-40).

Jenkins, R. (2012) Latin america and china-a new dependency?. *Third World Quarterly*, 33:7, 1337-1358.

Kurt, S. (2019). Neo-Gramşçıyan perspektiften çin halk cumhuriyeti'nin küresel hegemonya durumuna ilişkin eko-politik bir değerlendirme. *Siyasal-Journal of Political Sciences*, 28(1), 43-72

Lippert, B. ve Perthes, V. (Eds.). (2020). Strategic rivalry between united states and china: causes, trajectories, and implications for Europe (*SWP Research Paper*, 4/2020). Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit.

Long, T. (2016). The united states in latin america: the overstated decline of a superpower. *The Latin Americanist*, 60 (4), 497-524.

Manrique J. L. ve Alvarez, L.F. (2014). Mao's steps in monroe's backyard: towards a united states-china hegemonic struggle in latin america?. *Rev. Bras. Polit. Int.* 57, 9-27.

Mazza,J.(2016).Chinese migration to latin america and the caribbean.
[https://www.thedialogue.org/wpcontent/uploads/2016/10/Chinese Migration to LAC Mazza-1.pdf](https://www.thedialogue.org/wpcontent/uploads/2016/10/Chinese_Migration_to_LAC_Mazza-1.pdf) (Erişim tarihi: 14.05.2022)

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1170518

BANÜSAD, 2022; 5(2), 57-74

- Montoya, M., Lemus, D. ve Kaltenecker, E. (2019). The geopolitical factor of belt and road initiative in latin america: the cases of brazil and mexico. *Latin American Journal of Trade Policy* 2(5), 6-21.
- Myers, M. ve Ray, R. (2019). China in latin america: major impacts and avenues for constructive engagement. aus perspective. *China Research Center*, 19 (1), https://www.chinacenter.net/2020/china_currents/19-1/china-in-latin-america-major-impacts-and-avenues-for-constructive-engagement-a-u-s-perspective/(Erişim tarihi: 10.05.2022)
- Niu, H. (2015). A new era of china-latin america relations. <http://www.cries.org/wp-content/uploads/2016/02/03-Niu.pdf> (Erişim tarihi: 12.05.2022)
- Ongur, H.Ö ve Yavçan, B. (2014). Uluslararası ilişkilerde marksist yaklaşımlar. (Ed.) R. Gözen, *Uluslararası ilişkiler teorileri içinde* (ss.257-289). İstanbul: İletişim.
- Peters, E. D. (2019). China's recent engagement in latin america and caribbean: current conditions and challenges. *Carter Center Research Paper*. https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/china/china-engagement-latin-america-and-caribbean.pdf
- Piccone, T. (2020). China and latin america: a pragmatic embrace. *Global China*. https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2020/07/FP_20200720_china_latin_america_piccone_v2.pdf (Erişim tarihi: 23.05.2022)
- Revell, J. (2020). *Is china poised to replace US hegemony? A neo-gramscian perspective. A Research Project for the Degree of Bachelor of Arts (Honours) in Politics and International Relations*. Liverpool: University of Liverpool
- Santibañes de S. (2009) An end to US hegemony? the strategic implications of china's growing presence in latin america. *Comparative Strategy*, 28(1) 17-36.
- Scheoni, L. (2019). Bipolarity or hegemony? latin america's dilemma for the 21st century. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2019/02/24/bipolarity-or-hegemony-latin-americas-dilemma-for-the-21st-century> (Erişim tarihi: 25.05.2022)
- Shiralizade, N. (2016). *Can china replace the USA as a new hegemon?The impact of the energy security in china's hegemonic potential*. Unpublished Ph.d Thesis. Ankara: METU
- Urdinez, F., Mauron, F. Schenoni, L. ve Oliveira, A.J. (2016). Chinese economic statecraft and US hegemony in latin america: an empirical analysis, 2003-2014. *Latin American Politics and Society*, 58(4), 3-30.
- Wallerstein, I. (2018). *Dünya sistemleri analizi* (çev. E. Abadoğlu). İstanbul: BGST.